

BRUNO YAMMINE

Drang nach Westen. De fundamente van de Duitse Flamenpolitiek (1870-1914)

Leuven, Davidsfonds, 2011, 424 p.

Toen de Eerste Wereldoorlog in 1918 afgelopen was, mocht Oscar von der Lancken-Wakenitz terugblikken op een misschien niet schitterende, maar toch mooie diplomatieke carrière. Hij was secretaris en ambassadeeraad geweest onder meer in Rome, Madrid en Parijs, hij was gezant van het Duitse Rijk bij de groothertog van Hessen, en tenslotte was hij hoofd van de *Politische Abteilung*, dus vertegenwoordiger van het ministerie van Buitenlandse Zaken, bij de gouverneur-generaal in bezet België. Maar was hij behalve dit alles ook de uitvinder van een historische mythe die generaties van latere geschiedschrijvers in de war stuurde?

Dat is wat Bruno Yammine, auteur van het hier te bespreken boek, hem verwijt. In zijn in 1931 verschenen memoires had von der Lancken de Duitse *Flamenpolitik* immers een “improvisatie” genoemd. Niemand in Duitsland, zo verzekerde hij, had zich ooit bezig gehouden met de taal, cultuur of de politieke strijd van de Vlamingen in België, laat staan een *Flamenpolitik* gepland of voorbereid. Hetgeen volgens von der Lancken eens te meer bewees dat Duitsland voor de oorlog niet de minste kwade bedoelingen tegen zijn burenen had gekoesterd.

Dat was uiteraard een louter propagandistische bewering. Zij paste in de toenmalige tijdsgeest van verzet tegen wat men in nationaal voelende Duitse kringen de *Kriegsschuldliüge* placht te noemen, de stelling dus dat Duitsland alleen verantwoordelijk was voor de oorlog zoals in het verdrag van Versailles was vastgelegd. Van

de weeromstuit werd de overtuiging de oorlog niet alleen niet te hebben uitgelokt, maar hem ook in elk opzicht rechtmatig te hebben gevoerd, in Duitsland schering en inslag.

Yammine noemt een hele reeks historici, Frank Wende, Arie Wolter Willemsen, Hendrik Jozef Elias, Daniël Vanacker en anderen, die zich door von der Lancken in de luren zouden hebben laten leggen. Wat er tenminste gezegd kan worden, is dat ze geen dwingende redenen zagen om het begrip “improvisatie” principieel in vraag te stellen. De enen, zoals Wende, omdat ze alleen Duitse regeringsbronnen uit de oorlogsjaren bestudeerden zonder veel rekening te houden met de voorgeschiedenis. Anderen zoals Elias omdat ze van de veronderstelling uitgingen, dat de Flamenpolitiek voor het ontstaan van het activisme van hooguit secundair belang was.

Volgens Elias kenden in augustus 1914 “noch de Duitse generale staf noch het ministerie van buitenlandse zaken het bestaan van een Vlaamse kwestie in België”. Wel wijst hij op de mogelijke inbreng van “een paar Duitse specialisten” die vanaf eind augustus de bevoegde instanties op de Vlaamse kwestie attent zouden hebben kunnen gemaakt. Zelfs Elias beseft dus het bestaan van een vooroorlogse traditie van Duitse belangstelling voor Vlaanderen.

De vraag waar het om gaat, luidt bijgevolg welk belang te hechten valt aan deze voorgeschiedenis voor de formulering en uitvoering van wat vanaf eind 1914 de *Flamenpolitik* zou worden. Is de grondslag ervan bijvoorbeeld te zoeken in de ambitieuze poging van het *Alldeutscher Verband* sedert de tweede helft van de jaren negentig een groep Vlaamse vertrouwensmannen te ronselen, onder meer

door de uitgave van het tijdschrift *Germania*? Daar viel tot dusver tegen in te brengen dat de Alduitsers er toen niet in slaagden een vooroorlogse continuïteit van Duits-Vlaamse betrekkingen in stand te houden.

Na de dood van hun belangrijkste Brusselse zagsman Adolf von Ziegesar in 1901 en het einde van de Boerenoorlog in 1902 luwde hun geestdrift voor de Vlaamse zaak aanzienlijk. En toen de Vlaamse kwestie vanaf 1911 opnieuw in de Alduitse kijker kwam, gebeurde dat tegen de achtergrond van almaar hoger oplopende internationale spanningen in het decennium voor 1914. Na de tweede Marokko-krisis vroegen de Alduitsers zich af of de Vlaamse Beweging in staat en bereid was België in de naderende oorlog de Duitse kant te doen kiezen. Hun antwoord was ontkenkend.

Wat leren we daaruit over het ontstaan van de *Flamenpolitik*? Tot dusver niet meer dan dat enkele figuren uit de kring rond *Germania* later in het activisme terechtkwamen. Dat enkele Alduitsers die zich reeds in de jaren negentig met de Vlaamse kwestie hadden gemoeid, in 1914 weer in actie schoten. En dat het Duitse debat over de oorlogsdoeleinden in het westen min of meer op de leest geschoeid was van wat de Alduitsers al twintig jaar eerder hadden verkondigd : België, liefst ook Nederland, als satellietstaten in een Centraal-Europese Duitse invloedssfeer.

Af te meten aan deze toch al enkele decennia oude stand van zaken brengt Yammine geen wezenlijk nieuwe feiten aan, wel nieuwe inschattingen. In tegenstelling tot al zijn voorgangers op het terrein beklemtoont hij de volgens hem wel doorslaggevende betekenis

van de vooroorlogse Alduitse activiteiten voor de conceptie van de *Flamenpolitik*. Hij meent zelfs (p. 329) een heel "imperialistisch schema" te ontwaren ten aanzien van de Nederlanden, een groots masterplan, gedurende tientallen jaren stelselmatig uitgekend en voorbereid, dat op het gepaste tijdstip in 1914 alleen nog in het werk hoefde gesteld te worden.

Hoe tracht Yammine die stelling hard te maken? Eerst en vooral door zich niet te beperken tot het verhaal van het *Alldeutscher Verband* noch tot Duits-Vlaamse contacten in de enge zin van het woord. Hij breidt zijn onderzoeksterrein uit : Van het *Alldeutscher Verband* naar het hele netwerk van imperialistische drukkingsgroepen die in het keizerrijk ijverden voor onder meer koloniale expansie, een sterke oorlogsvloot, de verduitsing van de Poolstalige Pruisische provincies. Zij vormden inderdaad in het toenmalige publiek een vervaarlijk machtsblok. En in plaats van alleen België belicht hij het geheel van de Nederlanden als voorwerp van Duitse belangstelling. Nauwkeurig noteert hij elke nog zo marginale Duitse stem die voor 1914 een economisch, politiek of maritiem bondgenootschap met Nederland bepleitte.

En niet alleen in de breedte bestrijkt de auteur een ruim terrein. Hij graaft ook zo ver mogelijk in de diepte. De eigenlijke voorgeschiedenis van de *Flamenpolitik* situeert hij in de periode na 1870. Nochtans steekt hij maar liefst in 1740 toen de Pruisische koning Frederik II de troon besteeg, met zijn verhaal van wal. Eens te meer voert hij (p. 37) ook Ernst Moritz Arndt ten tonele, de geestelijke vader van het Duitse nationalisme, die reeds in 1813 stelde : "Zover er Duits en Vlaams gesproken wordt, daar is Duitsland".

Met de overtuiging dat de taal het kenmerk bij uitstek is om de grenzen af te bakenen van een natie, stonden de Duitse nationalisten in het negentiende-eeuwse Europa allesbehalve alleen. Des te opmerkelijker was het dat Arndt en na hem een hele rist epigonen de bewoners van de Lage Lande ondanks het klaarblijkelijke taalverschil steevast bij de Duitse natie bleven rekenen. Van meet af aan kwamen daar strategische en economische belangen bij te pas. Duitsland moest kunnen beschikken over de Rijnmond en evenals de Nederlandse en Belgische havens met het oog op eigen maritieme machtsontplooiing. Terecht noemt Yammine (p. 38) het "bijna onmogelijk" het Duitse nationalisme sinds het begin van de 19de eeuw "strikt te scheiden van het imperialisme".

Tot de epigonen van Arndt telden eind de 19de eeuw ook de Alduitsers die eveneens staande hielden dat Vlamingen en Nederlanders anders dan Denen of Zweden geen eigen Germaanse volkeren waren maar gewoon Duitsers. Het *Alldeutscher Verband* beleed enerzijds een keihard imperialistisch pragmatisme. Tegelijk was het een vereniging waar ernstige lieden in ernstige discussies gewikkeld waren omtrent bijvoorbeeld de invoering van het Platduits in "Aldietse" spelling als voertaal in onderwijs en bestuur in Noord-Duitsland. Met name de Alduitse Vlaanderen-deskundigen waren veelal ideologische warhoofden.

Als we Yammine geloven, behoorden zij nochtans tot de spraakmakende theoretici die het "imperialistische schema" uitwerkten van de *Flamenpolitik*. Nu is de voorstelling dat de geschiedenis volgens zo'n schema verlopen is, zeker verleidelijk voor wie de eenvoudige logica op prijs stelt. De lezer van Yammines boek vraagt zich evenwel op tal van punten af

of deze versie staande te houden valt zonder althans her en der de feiten en de bronnen geweld aan te doen.

Het is om te beginnen de vraag wat Yammine onder "*Flamenpolitik*" verstaat. Hij zegt het nergens met zoveel woorden, maar hij laat het toch uitschijnen wanneer hij herhaaldelijk (bv. p. 202) het volgens hem aanzienlijke aantal Alduitsers beklemtoont die in de *Flamenpolitik* terechtgekomen zouden zijn.

Welnu, het waren er welgeteld twee, Max Robert Gerstenhauer en generaal August Keim, die functies bekleedden in het bezettingsbestuur. De anderen schreven opruiende artikels en brochures, hielden spreekbeurten of bestookten de bevoegde instanties met voorstellen en verzoekschriften. Is het dat wat Yammine "*Flamenpolitik*" noemt : elke oprisping van Duitse belangstelling voor Vlaanderen van wie dan ook? Is het zinvol van *Flamenpolitik* te spreken wanneer daarmee niet een concreet beleid bedoeld wordt in een concrete historische situatie? Te weten de poging van officiële Duitse instanties tijdens de Eerste Wereldoorlog de Vlaamse Beweging om te vormen tot hefboom om de Nederlanden in een Duitse machtsfeer te houden.

Een probleem voor Yammine is trouwens dat er op officieel Duits niveau voor 1914 van *Flamenpolitik* niet bijster veel te bespeuren valt. Dat de *regering* in die periode "geen *Flamenpolitik* beraamd" had, stelt hijzelf (bv. p. 254) uitdrukkelijk. Maar misschien deden het de militairen, bijvoorbeeld (p. 248-249) marinechef Alfred von Tirpitz? "Het is niet onmogelijk en hoewel we het niet zeker weten, wijzen enkele elementen in die richting". Yammine weet het dus niet.

Gezien al deze onzekerheden laat de auteur het zich zoveel te meer gelegen elke blijk van Duitse belangstelling voor de Vlaamse kwestie op niet- of semi-officieel vlak tot de grootste mogelijke proporties op te blazen. Zo lanceerde in de zomer van 1899 *Germania* een voorstel tot oprichting van een tolunie tussen Nederland en Duitsland. Het initiatief baarde enige deining in de pers van beide landen, het werd zelfs aangekaart in een Russische krant, de Duitse consul-generaal in Amsterdam bracht terzake verslag uit en ook de keizer schreef op de rand van een document dat hij het een goed idee vond.

Uiteindelijk was de hele heisa een maat voor niets. Yammine maakt er nochtans een denderend Alduits succes van. De Alduitsers, zo schrijft hij (p. 157-158), hadden “een korte, maar heftige schokgolf doorheen de hele Nederlandse pers doen gaan” en daarmee bewezen dat de buitenlandse pers, “als ze al niet kneedbaar was, dan toch te bespelen viel”. Later (p. 203) heeft Yammine het zelfs over een “Europese wervelstorm” die door *Germania* zou zijn “ontketend”. De vraag is nochtans: Was dat de geduchte Alduitse macht? Vrijblijvende perspolemieken uitlokken die niet het minste effect sorteerden?

De vraag is ook wat volgens Yammine een Alduiter is. In principe iemand die lid was van het *Alldeutscher Verband*. En met het oog op de Lage Landen de stelling van Arndt bijtrad dat de bewoners ervan Duitsers waren. Yammine heeft dat kennelijk anders begrepen. Voor hem is blijkbaar een Alduiter al wie in verband met Vlaanderen het begrip “Germaans” durfde hanteren of de evidente taalkundige tweeledigheid van België in de verf zette.

Dat de historicus Robert Paul Oszwald in zijn enkele maanden voor de oorlog verschenen opstel over de Vlaamse beweging de Alduitse visie uitdrukkelijk bestreed, daar kan Yammine moeilijk naast kijken. Hij laat zich (p. 313) nochtans niet irriteren. De houding van Oszwald was volgens hem een “tactische pose naar alle waarschijnlijkheid aangenomen om bij de Duitse diplomatie op een beter blaadje te komen”. Naar alle waarschijnlijkheid? Het is pure speculatie.

En wanneer Yammine almaar weer stelt dat “Duitsland” de *Flamenpolitik* tientallen jaren lang had voorbereid, dan rijst tenslotte de vraag : Wat is voor hem “Duitsland”? De Duitse regering was het immers niet. Maar de regering, aldus Yammine (p. 254), was ook maar “een schakel in de context van een bredere Duitse geopolitiek”. En die werd volgens hem (p. 254) bepaald door een “militair-industrieel complex waarin allduitse organisaties een verbindingsmiddel waren”.

Het belang en de politieke invloed van deze imperialistische drukingsgroepen mag zeker niet onderschat worden. Maar wie Yammines betoog volgt, kan gemakkelijk de indruk krijgen dat er in het toenmalige Duitsland geen andere maatschappelijke bewegingen of politieke krachten van enige betekenis waren. Weliswaar zet hij herhaaldelijk (bv. p. 329) de “complexe beslissingsmechanismen” van het Duitse keizerrijk in de verf. Door het netwerk van imperialistische drukingsgroepen echter vlakaf met “Duitsland” te vereenzelvigen, schetst hij uiteindelijk toch een erg simpel beeld. Voor nuances of interne tegenstellingen aan Duitse kant heeft hij geen oog.

Yamine heeft een magistrale synthese geschreven van een hele eeuw geschiedenis van het Duitse nationalisme met betrekking tot de Nederlanden. Met bewonderenswaardige vlijt heeft hij massa's literatuur en gedrukte bronnen doorploegd. Dat is op zich al een grote verdienste. Al te dikwijls krijgt de lezer evenwel de indruk dat hier een auteur met de allures van een roekeloze taboebreker bij de vleet open deuren intrapt.

Winfried Dolderer